

УДК 338

О. С. Кривоконь,  
к.е.н., доцент,

старший науковий співробітник науково-дослідного відділу

І. М. Бурак,

студентка факультету обліку та аудиту Вінницький національний аграрний університет

## ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ-ПОЗИЧАЛЬНИКІВ

**Анотація.** В статті наведено авторське визначення поняття "кредитоспроможність", а також порівняльна характеристика існуючих зарубіжних та вітчизняних методик оцінки кредитоспроможності. На основі проведеного дослідження сформульовані висновки та наведені пропозиції щодо покращення методики оцінки кредитоспроможності.

**Ключові слова:** кредитоспроможність, методика, фінансовий стан.

**The summary.** In article author's definition of concept credit status, and also the comparative characteristic of existing foreign and domestic techniques of an estimation of credit status is resulted. On the basis of the conducted research conclusions are formulated and offers concerning improvement of a technique of an estimation of credit status are resulted.

**Keywords:** credit status, a technique, a financial condition.

**Вступ.** Банківська установа оцінює кредитоспроможність позичальника, що передує процесу надання кредиту. Від результату такого аналізу залежить, чи одержить потенційний позичальник кредит і в якому обсязі. На сьогоднішній день банки розробляють різні підходи до аналізу кредитоспроможності клієнтів, причому кожен конкретний банк, як правило, має власну систему оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника, виходячи з конкретних умов договору, пріоритетів у роботі банку, його спеціалізації та іншого.

Відсутність науково-обґрунтованих методів оцінки кредитоспроможності позичальника, а також відсутність спеціалістів, компетентних у підготовці та прийнятті рішень про можливість і умови кредитування, можуть бути причиною погіршення якості кредитного портфеля. Аналіз кредитоспроможності досить важливий етап в проведенні фінансового аналізу й на підприємстві. Адже кредитоспроможне підприємство має гарну ділову репутацію не тільки серед кредиторів, але й серед інвесторів, контрагентів та інших зацікавлених юридичних та фізичних осіб.

**Аналіз останніх досліджень.** Значний внесок у розробку питань оцінки кредитоспроможності позичальників зробили сучасні закордонні вчені-економісти: Е. Брігем, Л. Гапенські, С. Роуз, Дж. Ф. Сінкі та інші. Дослідженню питань стосовно оцінки кредитоспроможності позичальників присвячено також багато вітчизняних наукових праць. Так за останні роки ця проблема набула широкого висвітлення у монографіях та підручниках українських авторів В. В. Вітлінського, О. В. Дзюблюка, Л.О. Лахтіонової, А.М. Мороза, О. В. Пернариського та ін. Не дивлячись на це, проблема не можна вважати достатньо вивченою, адже й досі в теорії та практиці немає єдиного підходу до визначення системи показників, що комплексно характеризували б кредитоспроможність позичальників.

**Метою даного дослідження** є порівняння різних методик оцінки кредитоспроможності та пошук шляхів їх узгодження.

**Виклад основного матеріалу.** На нашу думку, поняття "кредитоспроможність" слід визначати як наявність у підприємства передумов для отримання кредиту, його ефективного використання та вчасного повернення разом із нарахованими відсотками за користування ним. Таким чином, поняття "кредитоспроможність" містить три обов'язкові та взаємопов'язані між собою складові за схемою "отримання – використання – повернення". Ряд науковців, а серед них Н.І. Власюк, Л.А. Лахтіонова, Ю.С. Цал-Цалко вважають, що достатньо першої і останньої складових. Однак, якщо підприємство не в змозі ефективно використати кредит, то, відповідно, і повернення буде під великим сумнівом. Тому наведене нами визначення поняття "кредитоспроможність" є більш обґрунтованим.

У процесі оцінки позичальників банківським установам України, значною мірою слід користуватись методиками, які застосовують зарубіжні банківські установи. Сучасні підходи до методології аналізу кредитоспроможності позичальників у банківських установах базуються на комплексному застосуванні кількісних і якісних показників. Методи і моделі оцінки кредитоспроможності позичальників, які застосовують зарубіжні банківські установи, класифікують наступним чином:

– класифікаційні (статистичні методи оцінки), до яких належать бальні системи оцінки (рейтингові методики) і моделі прогнозування банкрутств (що базується на MDA – Multiple Discriminate Analysis – множинному дискримінантному аналізі);

– моделі комплексного аналізу (на основі "напівемпіричних" методологій, тобто, котрі базуються на експертних оцінках аналізу економічної доцільності надання кредиту: "правила шести сі", CAMPARI, PARTS, PARSER та ін.).

За останні десятиріччя у банках Заходу розробляють методи оцінки якості потенційних позичальників за допомогою різного роду класифікаційних (статистичних) моделей. Їхня мета – виробити стандартні підходи для об'єктивної характеристики позичальників, знайти кількісні критерії для поділу майбутніх клієнтів на основі наданих ними матеріалів на надійних і ненадійних – тих, які підпадають під ризик банкрутства, й тих, для кого небезпека банкрутства малоімовірна.

Рейтингові (бальні) системи оцінки створюють банки на основі емпіричного підходу з використанням регресійного математичного або чинникового аналізу. Ці системи використовують історичні дані про банківські "добрі", "надійні" та "неблагополучні" позики й дають змогу визначити критеріальний рівень оцінки позичальників.

Рейтингову модель проводять за наступними етапами.

1. Збір та аналітична оцінка вхідної інформації за аналізований період часу.
2. Обґрунтування системи показників, що використовуються для рейтингової оцінки фінансового стану підприємства, та їхня класифікація.

3. Вибір та економічне обґрунтування критеріїв для оцінки стійкості фінансового стану підприємства та встановлення обмежень їхньої зміни.

4. Підсумкова рейтингова оцінка фінансового стану підприємства.

Вищевикладене свідчить, що показник рейтингової оцінки може бути надійним критерієм порівняльної оцінки діяльності різних підприємств і їхніх підрозділів, конкурентоспроможності їхньої продукції, показником ефективності прийнятих раніше управлінських рішень, основою вибору можливих варіантів розвитку виробництва, критерієм інвестиційної привабливості різних господарських об'єктів, помічником у виборі банківською установою надійного ділового партнера. Тому його розрахунок варто виділити в окрему ланку аналітичної роботи. Перевагою рейтингової (бальної) моделі є її простота: достатньо розрахувати фінансові коефіцієнти та взважити їх, щоб визначити клас позичальника.

Модифікацією рейтингової оцінки є кредитний скоринг (credit scoring) – технічний прийом, який доволі широко застосовують у банках Заходу. Скорингову модель можна використовувати для оцінки вже наданого кредиту (тобто ступеня ймовірності порушення фірмою умов кредитного договору) і для відбору потенційних позичальників. Скоринг може бути застосований як для ділових підприємств, так і для індивідуальних позичальників. Техніку кредитного скорингу вперше запропонував американський економіст Д. Дюран на початку 1940-х рр. для відбору позичальників за споживчим кредитом. Д. Дюран викремив групу чинників, що, на його думку, дають змогу з достатньою достовірністю визначити ступінь кредитного ризику при наданні споживчої позики тому чи іншому позичальнику. Метод скорингу дає можливість провести експрес-аналіз заявки на кредит у присутності клієнта.

При аналізі ділових кредитів застосовують різні прийоми скорингу – від простих формул до складних математичних моделей. Зокрема, великий австрійський банк (табл. 1) при оцінці ризику кредиту використовує просту методичку з трьома балансовими показниками: ефективність використання капіталу, коефіцієнт ліквідності та співвідношення акціонерного капіталу і суми активів [18, 238]. Залежно від набраних очок, підприємство потрапляє в одну з чотирьох груп ризику.

Якщо одержаний позичальником рейтинг (кредитний скоринг) нижчий від раніше встановленого спеціалістами та експертами банку значення, то такому позичальнику в наданні кредиту буде відмовлено. Якщо ж його оцінка відповідає встановленим нормативам, то кредитну заявку буде задоволено. При введенні допустимих інтервалів значень оцінки можна одночасно визначити відповідні до кожного інтервалу (класу позичальника) відсоткову ставку, вид забезпечення та інші умови кредитного договору.

Прогнозні моделі використовуються для оцінки якості потенційних позичальників і базуються на статистичних методах, найрозповсюдженішим з яких є множинний дискримінантний аналіз, відомий як “кластерний аналіз”.

Дискримінантна функція (індекс Z) поділяє (залежно від значень чинників фінансового стану) всі компанії на дві групи: ті, кому фінансові труднощі аж до банкрутства у найближчій перспективі не загрожують, і ті, кому це загрожує. Якщо Z-оцінка певної компанії ближча до показника середньої компанії банкрута, то, за умови подальшого погіршення її стану, вона збанкрутує. Якщо ж менеджери компанії і банк, усвідомивши фінансові труднощі, здійснюють кроки, щоб запобігти посиленню ситуації, то банкрутство не відбудеться, відповідно, Z-оцінка є сигналом раннього попередження.

Для застосування множинного дискримінантного аналізу необхідна доволі репрезентативна вибірка підприємств, диференційованих за галузями та розмірами. Труднощі полягають у тому, що всередині галузі не завжди можна знайти достатню кількість фірм, які збанкрутували, щоб розрахувати коефіцієнти регресії.

Прикладом такої класифікаційної моделі може бути “модель Зета” (Zeta model), розроблена групою американських економістів у кінці 1970-х рр., котру банки застосовують у кредитному аналізі. Модель використовують для оцінки вірогідності банкрутства ділової фірми. Значення ключового параметра “Z” визначають за допомогою рівняння, змінні якого відображають окремі ключові характеристики аналізованої фірми – її ліквідність, швидкість обігу капіталу тощо. Якщо для даної фірми коефіцієнт перевищує певну встановлену величину, то фірму зараховують до розряду надійних, а коли одержаний коефіцієнт нижчий від критичної величини, то, згідно з позицією авторів моделі, фінансовий стан такого підприємства викликає сумніви і видавати кредит їй не рекомендується. Моделі Альтмана, Чессера, Лиса є найвідомішими моделями множинного дискримінантного аналізу.

З метою визначення кредитоспроможності клієнтів банку, оцінки ризикованості та класифікації кредитів широке практичне застосування має модель CART (Classification and Regression Trees). Це непараметрична модель, основними перевагами якої є можливість широкого застосування, доступність для розуміння і незначна трудомісткість розрахунків, хоча при побудові таких моделей застосовують складні статистичні методи.

Одна з таких моделей під назвою “рекурсивна розбивка” (recursive partitioning) запропонована М. Фрідменом, Е. І. Альтманом і Д. Као. Суть цієї моделі полягає у побудові “класифікаційного дерева” з метою виявлення фірм-банкрутів. Принцип аналізу за цією моделлю полягає у тому, що компанії-позичальники поділяють на “гілки” залежно від значень вибраних фінансових коефіцієнтів, кожна “гілка” дерева, у свою чергу, поділяється на «гілки» відповідно до інших коефіцієнтів. Відповідно ж до порогового значення обраного показника проводять розподіл підприємств на підприємства, які потенційно можуть стати банкрутами (B), та такі, що мають доволі стійкий фінансовий стан (N). Точність класифікації становить близько 90%, що, у свою чергу, непогано.

Недоліками класифікаційних (статистичних) моделей є переоцінка ролі кількісних чинників і недооцінка міжособистих відносин, свавілля вибору системи базових кількісних показників, висока чутливість до викривлення (недостовірності) вихідних даних (зокрема фінансової звітності, що найбільш характерно саме для українських підприємств-позичальників), порівняна громіздкість.

Моделі комплексного аналізу

Розглядаючи можливість використання тих чи інших показників для оцінки кредитоспроможності позичальників, не треба забувати про проведення об'ємного якісного аналізу. Агрегувати кількісні та якісні характеристики позичальника дають змогу моделі комплексного аналізу: правило “шести сі”, CAMPARI, PARTS, PARSER.

У практиці американських банків застосовують правило “шести сі”, де критерії відбору клієнтів позначені словами, що починаються на букву “сі”:

- character (характер особистості позичальника, репутація);
- capacity або cash flow (спроможність вчасно повернути кредит, фінансові можливості або потік грошових коштів);
- capital (капітал, майно, величина акціонерного капіталу);
- collateral (забезпечення, види та вартість активів);
- conditions (економічна кон'юнктура та її перспективи);
- control (контроль, відповідність кредитної заявки описові кредитної політики банку).

Таким чином, менеджери кредитних відділів американських банків при підготовці кредитних меморандумів складають детальний звіт не тільки про основні характеристики діяльності позичальника (загальні відомості, дані про керівництво та його зміни, рейтингова оцінка акцій, облігацій і векселів, фінансові результати, інші кредитори), а й про галузь, де він працює, характер ринку його продукції тощо, причому такий меморандум складається за стандартною схемою з конкретними висновками та пропозиціями менеджера. Використання загальної схеми такого аналізу дає змогу мати чітке та повне уявлення про характер і особливості діяльності позичальника.

В англійській літературі розроблені й використовуються сім принципів кредитування, що позначають аббревіатурою CAMPARI, утвореною з початкових букв таких слів:

- C – character – характеристика або репутація позичальника (його особисті якості);
- A – ability – здатність клієнта до повернення кредиту;
- M – margin – очікувана банком дохідність (маржа) кредитної операції;
- P – purpose – мета (для чого береться позика);
- A – amount – загальна сума кредиту;
- R – return – умови повернення позики;
- I – insurance – страхування ризику неповернення кредиту.

Методика CAMPARI полягає у почерговому виділенні з кредитної заявки і фінансових документів, що додаються, найсуттєвіших чинників, які визначають діяльність клієнта в їх оцінці та уточненні після особистої зустрічі з клієнтом.

У виданому в Англії посібнику з банківських послуг зазначається, що ключовим словом, в якому сконцентровані основні вимоги щодо видачі кредитів позичальникам, є термін “PARTS”, що включає:

- P – purpose – призначення, мету кредиту;

- A – amount – суму, розмір кредиту;
- R – repayment – оплату, повернення заборгованості (основного боргу та відсотків); T – term – термін;
- S – security – заставу, забезпечення кредиту.

В англійських клірингових банках застосовують також систему оцінки клієнта PARSER:

- P – Person – інформація про особу – потенційного позичальника, його репутацію;
- A – Amount – обґрунтування суми запрошеного кредиту;
- R – Repayment – можливості погашення кредиту;
- S – Security – оцінка забезпечення;
- E – Expediency – доцільність кредиту;
- R – Remuneration – винагорода банку (відсоткова ставка) за ризик надання кредиту.

Таким чином, у зарубіжній банківській діяльності при розгляді питання про кредитоспроможність клієнта комплексно аналізують такі неперіфразовані категорії, як економічні інтереси банку, гарантії повернення кредиту, а також людські якості керівного складу підприємства-боржника. В усіх системах використовують спільні елементи, але, з іншого боку, є й суттєві відмінності. Системи характеристик кредитоспроможності клієнтів, які використовують зарубіжні банківські установи, містять значно більший перелік ознак, ніж визначений Національним банком України. Але, по суті, ці системи дуже схожі – різні їх назви значною мірою визначені різною послідовністю розгляду цих ознак.

Подібні системи аналізу кредитоспроможності, корисні насамперед значною економією часу, потрібного кредиторам для аналізу кредитних заявок та бізнес-планів, ухвалення рішень про прийняття кредитної заявки тощо, можуть бути прийнятними і для вітчизняної практики. Та механічне перенесення зарубіжного досвіду проведення фінансового аналізу у багатьох випадках, на нашу думку, є малоефективним, тому що не береться до уваги специфіка вітчизняних підприємств, зокрема фінансова звітність та облік.

Щодо вітчизняних методик, то нормативні показники оцінки кредитоспроможності позичальника закладено в Положеннях Національного банку України “Про кредитування”, “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків”.

Водночас треба зазначити, що розглянуті Положення Національного банку України не забороняють банківським установам самостійно встановлювати додаткові критерії оцінки фінансового стану позичальника, які підвищують вимоги до показників з метою адекватної оцінки кредитних ризиків і належного контролю за ними. У процесі такої оцінки банківським установам України значною мірою доцільно використовувати методики, що застосовують зарубіжні банківські установи. Нині в банках України є доволі широкий спектр методик визначення кредитоспроможності позичальника. Так, методики оцінки кредитоспроможності, розроблені акціонерно-комерційним банком (АКБ) “Промінвестбанк” та акціонерним поштово-пенсійним банком (АППБ) “Аваль”, полягають у тому, що кредитоспроможність позичальника визначають за комплексно-бальною системою.

Система відбору суб’єктів кредитування, що склалася, за якою нині працює більшість банківських установ, у багатьох випадках далека від досконалості. Найбільші з її недоліків наступні.

1. Експертні оцінки мають здебільшого суб’єктивний характер і тому не завжди точні.
2. Більшість експертних оцінок побудовано на дистанційному аналізі, що може призвести до помилкових спостережень і висновків.
3. Ефективність експертизи залежить від частоти проведення.
4. Оцінка кредитоспроможності має здебільшого формальний, епізодичний характер.
5. Рішення, яке приймають, повністю залежить від експерта банку. Його досвід, знання, іноді інтуїція, емоційний стан, особисті пристрасті та значною мірою принциповість вирішують на даний момент долю клієнта.
6. Обмеження мінімального розміру кредитної заявки через високу вартість експертизи.
7. Обмеження кількості (різниця) заявок, що розглядаються, фізичними можливостями експертів.

**Висновки.** Проведений аналіз дає змогу зробити висновок про необхідність урахування при оцінюванні кредитоспроможності клієнта таких чинників:

- а) поняття “кредитоспроможність” слід визначати як наявність у суб’єкта господарювання передумов для отримання кредиту, його ефективного використання та вчасного повернення разом із нарахованими відсотками за користування ним. Виходячи з цього, поняття “кредитоспроможність” містить три обов’язкові та взаємопов’язані між собою складові за схемою “отримання – використання – повернення”;
- б) оцінка кредитоспроможності повинна мати характер експрес-аналізу: проводитися достатньо часто, максимально швидко і охоплювати максимум інформації;
- в) доцільне створення незалежних від банків структур, що займалися б експрес-аналізом кредитоспроможності підприємств;
- г) при оцінці кредитоспроможності працівник банку повинен з’ясувати: чи може позичальник виконати своє зобов’язання вчасно, чи готовий він його виконати взагалі? На перше запитання відповідь дає розгляд фінансово-господарських аспектів діяльності підприємств. Друге запитання має юридичний характер, а також пов’язане з особистими рисами керівників підприємств-позичальників;
- д) для одержання комплексної оцінки необхідно визначити поточну та перспективну кредитоспроможність позичальника. Поточну кредитоспроможність позичальника оцінюють шляхом порівняння розрахованих коефіцієнтів і показників з їхніми оптимальними значеннями (встановлення відповідності оптимальним тенденціям зміни). Для визначення прогнозу оцінки кредитоспроможності позичальника варто проаналізувати виявлені тенденції зміни оборотності та рентабельності діяльності підприємства (якщо не відбудеться суттєвих змін умов її здійснення і правового статусу позичальника);
- е) ефективність аналізу кредитоспроможності залежить від частоти його проведення, компетентності та практичного досвіду банківських працівників;
- ж) вважаємо за доцільне включити до Положення “Про кредитування” систему необхідних і додаткових показників, що дають можливість визначити кредитоспроможність позичальника, та рекомендувати її для запровадження у діяльність банківських установ України.

#### Список використаної літератури

1. Власюк Н.І. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. – Львів: Магнолія, 2010. – 328с.
2. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2004. – 365с.
3. Рекомендації щодо оцінки комерційними банками кредитоспроможності та фінансової стабільності позичальника. – Лист Національного банку України. – 02.06.1994р. – №23011/79.
4. Ю.С. Цал-Цалко Фінансовий аналіз. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 566с.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2012 р.



ТОВ "ДКС Центр"